

RUM

Alingsås blev stad redan 1619. Idag är stadskärnan en av landets bäst bevarade, karakteristisk för den äldre svenska småskaliga trästaden med hantverks- och handelsgårdar.

Riksantikvarieämbetet pekade därför 1987 ut Alingsås stadskärna som riksintresse, tillsammans med 700 andra kulturmiljöer i Sverige. Tillsammans speglar miljöerna landets 10 000-åriga historia.

Ämbetet vill rikta uppmärksamheten på att det är helheten, med sina delar, som är viktig. Ansvar för att förvalta kulturarvet delas av alla.

I detta avsnitt beskrivs stadskärnans olika rum, vilka tillsammans skapar bilden av stadskärnan. Här diskuteras också hur den ärvda, kulturhistoriska miljön bör förvaltas och utvecklas i harmoni med dagens anspråk på användning. Det är viktigt att samtiden och andra epoker också avspeglas i stadskärnan!

Jonas Alströmer, staty på torget, omgiven av några av stadskärnans byggnadsminnen

Foto: Patrik Helin

Förutsättningar

Karakterisering

Riksintresse

Alingsås stadskärna är av riksintresse för kulturmiljövården enligt miljöbalkens 3 kapitel, 6§. I Riksantikvarieämbetets motivering att utpeka stadskärnan som riktintresse ges följande motivering:

”Alingsås har en av Sveriges bäst bevarade stadskärnor, karaktäristisk för den äldre svenska lågskaliga trästaden med hantverk- och handelsgårdar. Här återfinns även ett flertal välbevarade institutionsbyggnader representativa för sekelskiftets stenhusarkitektur. Av Alingsås äldre byggnadsbestånd har nio byggnader och gårdsmiljöer förklarats som byggnadsminne.” (Efter detta skrevs, den 12 februari, har ytterligare ett byggnadsminne tillkommit; Sandquistska gården i Hill 3.)

Stadens kulturhistoriska värde beskrivs på följande sätt:

Byggnadsminnen idag och förslag till byggnadsminnen enligt Områdesplan 80

Cederberg 1*	(Hüttlinska gården)
Enigheten 1	(Broddska gården)
Friden 7	(Baudes hus)
Gustaf 2*	(Lenanderska huset)
Hästscon 1*	(Karlborgska gården)
Kristina 3*	(Rådhuset)
Kronan 1A* och 14*	(Hedéns länga)
Kronan 2	(Norinderska huset)
Korpen 1	(Forsbomska huset)
Korpen 2*	(Brunos gård)
Kråkan 4	(Jonssonska huset)
Lejonet 1*	(Alströmerska magasinet)
Norden 3	(Focksta huset)
PärLAN 4 och 9*	(Nygrenska gården)
Tygvävaren 1	(G:a sparbankshuset)
Tygvävaren 2	(Nattsénska gården)
Hill 3*	(Sandquistska gård)

* Byggnadsminnen idag

”I Alingsås stadskärna är den äldre rutnätsplanen och till viss del tomtindelningen med långsmala genomgående tomter bevarade. Av innerstadens äldre trähus finns ett mycket stort antal byggnader bevarade. Särskilt märkbar är denna bebyggelsekategori i kvarteren runt torget och utmed Kungsgatan, Drottninggatan och Norra Ringgatan.

Här återfinns ett antal välbevarade handels- och hantverks-gårdar med boningshusen mot huvudgatan och verkstäder, uthuslängor och magasin mot bakgatan. Bland sekelskiftets välbevarade institutionsbyggnader kan nämnas stadshotellet, bank- och kontorshus, skolbyggnader, brandstation och frikyrkobyggnader.”

Av Riksantikvariets beskrivning framgår att stadskärnan består av två olika karaktärer, vilka brukar kallas ”den gamla staden” och ”den nya staden”.

Den gamla staden ligger längst åt väster, innanför Ringgatorna. Den karakteriseras av ett trångt gatuperspektiv. Gatumönstret är ungefär detsamma som på 1600-talet, undantaget gatubreddningar vid ett par kvarter. I denna del av stadskärnan ligger också de två öppna torgen. Ringgatorna är luftiga och, för-

utom Östra Ringgatan, dessutom trädplanterade.

Den nya stadens gator har bredare, luftigare karaktär, liknande esplanader. De är ett resultat av senare stadsplaneideal; bredare gator minskade risken för brandspridning, samtidigt som mer ljus och vegetation kunde föras in i staden.

De offentliga rummen

Bilden av stadskärnan skapas av bebyggelsen (väggarna) tillsammans med gator, torg och parker (golvytan) i rummen. De offentliga rummen har ofta viktiga funktioner som naturliga mötesplatser. Stora och Lilla torget är ursprungligen marknadsplatser men de utgör idag till största delen parkeringsanläggningar.

I stadskärnan finns tre renodlade parker; Järtas park, Museiparken och Cristinae kyrkopark. Parkerna har lång tradition och är en del av stadens kulturarv. De utgör idag stadens gröna allrum, en bit natur i en annars hårdgjord miljö. Grönytorna fyller också andra viktiga biologiska och miljömässiga funktioner, bl.a. som skuggskapare samt luft- och vattenrenare.

Även Gerdska ström (som kallas Lillån i dagligt tal) är ett blå-grönt band som ger stadskärnan karaktär och skapar trevnad i stadskärnan, samtidigt som ån är både ekologiskt och kulturhistoriskt värdefull.

Alströmersgatans vackra byggnader och alléer är typiska för den "Nya staden".

Foto: Mari Waernberg

Tidigare planering

Grävskopan och Europa nostra

I Områdesplan 80 slogs fast att om stadskärnans karaktär ska kunna bevaras krävs att en stor del av den kulturhistoriska och miljömässigt värdefulla bebyggelsen bevaras.

Bebyggelsevärderingen som planen grundas på utgick från den kulturhistoriska inventeringen som utfördes av stiftelsen Älvsborgs läns museum 1976. I princip alla kulturhistoriskt och miljömässigt värdefulla byggnader föreslogs bevaras om det inte var ekonomiskt omöjligt.

Värdefull bebyggelse delades upp i två klasser; byggnadsminnen och kulturhistoriskt värdefull bebyggelse. 16 objekt redovisades som lämpliga att pröva som byggnadsminnen. Ett 70-tal fastigheter klassades som kulturhistoriskt värdefulla.

Bevarande avsågs säkerställas genom ändringar av stadsplanerna. Dessutom ingick särskilda råd och riktlinjer för utformning av bebyggelse som en separat bilaga i förslaget. Utformningsfrågor avseende torg och

gaturum behandlades endast summariskt i områdesplanen.

Tack vare att intentionerna med områdesplanen har uppfyllts har om- och nybyggnader i stadskärnan till största delen gjorts på ett förtjänstfullt sätt. Europa Nostradiplomet 1984 är ett bevis på detta.

Dock förvärvade kommunen utmärkelsen Grävskopan 1996 när bebyggelsen i kvarteret Bryggaren demonterades. Bevarande av byggnaderna ansågs ekonomiskt omöjligt. Delar av byggnadsmaterialet har återanvänts vid andra ny- och ombyggnadsprojekt, bland annat i kvarteret Farkosten.

Uppföljning

Tio byggnadsminnen

Idag är nio av de 16 objekt som föreslogs i Områdesplan 80, samt Hill 3, förklarade som byggnadsminnen enligt 3 kap kulturminneslagen.

Framställning om byggnadsminnesförklaring har gjorts till Länsstyrelsen för Sagabiografen (Kämpen 9). Ansökan avsågs 1999.

Råd och Riktlinjer

De byggnader som tidigare klassats som kulturhistoriskt värdefulla har till stor del bevarats, tack vare att bevarandekraven har följts upp i detaljplaner och att de till Områdesplan 80 framtagna råd och riktlinjerna har fungerat väl och använts vid bygglovprövning.

Men mycket har också förändrats, inte minst till följd av att utformningen av offentliga rum inte nämnvärt behandlades i områdesplanen och att inte samma omsorg ägnats åt dem. I detta förslag till fördjupning av översiktsplan för stadskärnan läggs därför större vikt på utformningen av gator, torg, parker m.m.

Den kulturhistoriska byggnadsinventeringen av Alingsås innerstad från 1976 har reviderats av Älvsborgs läns museum 1995. Byggnadsinventeringen utgör ett betydelsefullt underlag för kommunens ställningstagande angående kulturmiljöer. I inventeringen redovisas också tillämpliga lagar och regelverk.

Diskussion

Utgångspunkter

Allas ansvar

Att ett område är av riksintresse innebär att det är så betydelsefullt att det inte kan ersättas med något annat område. Områdets kulturhistoriska värden ska enligt Miljöbalken skyddas mot åtgärder som påtagligt kan skada miljön.

Värdena som riksintresset utgörs av ska beaktas ibland annat vid översiktsplanering, detaljplanering, lovprövning m.m. Men ansvaret att förvalta riksintresset delas av alla; såväl enskilda fastighetsägare som myndigheter.

Omfattande förändringar

I byggnadsinventeringen (Älvsborgs läns museum 1995) konstateras att stadskärnan har genomgått relativt omfattande förändringar sedan den föregående inventeringen (1976). Frågan ställs: När har förändringarna blivit så stora att staden riskerar att förlora sin identitet? Det har motiverat att särskilt gårdar och gårdshus samt fastigheter med äldre tomtstruktur lyfts fram.

I byggnadsinventeringen pekas ett 20-tal nya kulturhistoriskt intressanta objekt ut inom planområdet. Fem objekt som tidigare klassats som värdefulla utgår då de genomgått omfattande förändringar. Inga nya byggnadsminnen föreslås utöver de 9 som finns idag.

Hela miljön

En utgångspunkt vid arbetet med denna fördjupning av översiktsplan är därför att stadskärnan, tillika riksintresset, bör ses som en kulturhistorisk helhetsmiljö; att vissa delar framhålls innebär inte att andra är mindre viktiga. Även utformning och användning av området som omgärdar stadskärnan (den yttre kransen) har stor betydelse för den sammanlagda upplevelsen.

Miljöbalken 3 kap 6§

Mark- och vattenområden samt fysisk miljö i övrigt som har betydelse från allmän synpunkt på grund av deras naturvärden eller kulturvärden eller med hänsyn till friluftslivet skall så långt möjligt skyddas mot åtgärder som kan påtagligt skada natur- eller kulturmiljön. (...)

Områden som är av riksintresse för (...) kulturmiljövården (...) skall skyddas mot åtgärder som avses i första stycket.

Vid Norra Ringgatan bildar byggnader, gata, allé och omgivningars tillsammans en kulturhistorisk helhetsmiljö.

Foto: Patrik Helin

Redskap

Föreskrifter

Bevarande av kulturhistoriska byggnader och miljöer kan säkerställas genom föreskrifter i detaljplan och områdesbestämmelser.

En byggnad, gård, miljö m.m. kan också av länsstyrelsen förklaras som byggnadsminne om den anses synnerligen märklig: I Alingsås är det exempel på den typiska äldre trästadsbebyggelsen i handels- och hantverkarstaden.

I samband med byggnadsminnesförklaringar och bestämmelser i detaljplan kan skydds-föreskrifter utarbetas som innebär att byggnaderna / miljöerna inte får rivras eller tas bort och/eller föreskrifter om hur de ska vårdas och underhållas.

Konstnärlig utsmyckning

I Alingsås kommun tillämpas 0,5%-regeln, vilken innebär att 0,5% av byggkostnaderna ska avsättas till konstnärlig utsmyckning när kommunen uppför nya byggnader.

Ökad kunskap

För att bevara den kulturhistoriska karaktären – alltså mer än enskilda byggnader och särskilt värdefulla miljöer – krävs intresse, förståelse, kunskap och engagemang från samtliga berörda, såsom arkitekter, planerare, fastighetsägare, boende, besökare m.fl.

Det är därför väsentligt att engagemanget och kunskapen ökar om det kulturhistoriska arv som finns representerat i stadskärnan.

Förslag till åtgärder

Bevara värdefulla byggnader och miljöer

Kommunen bör verka för att kulturhistoriskt värdefulla byggnader, gårdar m.m. även fortsättningsvis bevaras.

Området innanför Ringgatorna – den ”Gamla staden” – utgör fast fornlämning varför nybyggande m.m. ska föregås av arkeologisk undersökning och eventuellt utgrävning.

Den kulturhistoriskt intressanta miljön/bebyggelsen bör delas in i tre kategorier (se även karta):

- I. Byggnadsminnen
- II. Miljöer/byggnader med betydande kulturhistoriskt värde
- III. Miljöer/byggnader med större kulturhistoriskt värde

I. De sju objekt som föreslås i områdesplan 80 och som inte förklarats som byggnadsminnen bör inventeras och, i den mån de fortfarande är aktuella för det, aktualiseras för prövning. I första hand bör Nattsénska gården i Tygvävarn 2 prövas.

Andra intressanta objekt bör vara Lillåns strandskoning och Norra Ringgatans allé. Dessa bör prövas som byggnadsminnen.

II. Sagabiografen i Kämpen 9 bör, tillsammans med ev. andra objekt som avslås som byggnadsminnen skyddas genom föreskrifter i detaljplan. Rivningsförbud bör upprättas under förutsättning att det går att träffa frivilliga överenskommelser med fastighetsägarna.

III. Övriga miljöer/byggnader med större kulturhistoriskt värde, som idag saknar skydd, bör skyddas genom föreskrifter i detaljplan.

Bevara den historiska karaktären

En undersökning för att precisera de kulturhistoriska värdena som finns i gårdsmiljöer och de offentliga rummen bör utföras. Tills särskild utredning finns bör närmare prövning av ev. skyddsvärde göras i samband med detaljplanering.

Stadskärnans småskaliga karaktär bör säkerställas vid detaljplanering, då bland annat följande bör beaktas:

- Markanvändningen bör baseras på en måttlig exploatering; i huvudsak traditionell bebyggelse i två våningar och med öppna gårdar.
- Befintlig fastighetsindelning bör bevaras och sammanslagning av fastigheter eller överbyggande av gårdar ej medges. Överbyggande av gårdar som inte har något kulturhistoriskt värde kan prövas.

Underhåll och utveckla

En utgångspunkt vid allt förändringsarbete bör vara att bevarande av det kulturhistoriska arvet inte bara är en fråga om att bevara ett utseende från en viss tid. Det är viktigt att alla epoker avspeglas i stadslandskapet, även vår tid.

Rummen har ofta en funktion som varierar över tiden och från plats till plats. Vid planering är det därför en utmaning att ge rummet en ändamålsenlig funktion och *samtidigt* en historiskt förankrad identitet.

Exempelvis stadsgrönskan och gatornas utformning speglar olika tiders syn på hur en stad ska gestaltas. Ringgatornas trädplanteringar är sprungna ur 1700-talets stadsplaner, medan sekelskiftets ideal präglar östra delen av ”nya staden”.

Olikheterna mellan de olika stadsplaneidealerna i östra och västra stadskärnan bör lyftas fram bland annat genom att likheterna inom de två delarna förstärks. Exempelvis bör flera alléer rustas upp, inte minst övre delen av N Strömgatan med indragna hus och breda alléplanteringar. Gatan och allén bör uppmärksammas som den entré den är till stadskärnan och ges en mer ursprunglig karaktär i harmoni med bebyggelsen.

Riktlinjer för utformning

De mer generella utformningsprinciperna för gator, torg och andra allmänna platser redovisas i en bilaga till fördjupningen; ”Utformningsprogram, råd och riktlinjer”. Här visas t.ex. förslag till hur de båda rumsbildningarna på Kungsgatan kan ges ny utformning som ökar kvaliteten i dessa (rumsbildningen utanför Lindex har fått ny utformning sedan Utformningsprogrammet gjordes).

Mer preciserade förslag till åtgärder som berör allmänna platser och bevarande av byggnadskaraktärer redovisas i ”Projektkatalogen”.

Allmänt bör framhållas att rivningstomter såsom kv. Jägaren, Mjölaren och Bryggaren bör bebyggas då obebyggda tomter, särskilt hörn, förtar intrycket av stadsbilden. Kvartret Bryggaren utgör dock samtidigt en viktig parkeringsresurs, se kapitlet ”Rörelser”.

Vårda de gröna rummen

De gröna rummens – parkernas, alléernas m.m. egenskaper och utformning är i grunden god, men är i behov av upprustning vad beträffar detaljutformningen. Nedan följer en kort beskrivning av respektive park m.m. (alléer beskrivs under ”underhåll och utveckla”).

Museiparken, en stillsam plats som tillsammans med Stora och Lilla torget bildar det centrala offentliga rummet i staden. Kontakten med torgen bör markeras tydligare.

Christinae kyrkopark (”Kyrkoplan”) är idag en del av cykelstråket till stadskärnan, men också ett viktigt förrum till Christinae kyrka och stadskärnan. Parken bör kunna utvecklas till en plats för vila och stilla eftertanke.

Järtas park bör orienteras mer tydligt mot Kungsgatan och ges ett attraktivt innehåll, förslagsvis uteservering och lektyta.

Hotellparken mellan kvarteret Bryggaren och Dryckeshornet saknar idag både parkkaraktär och funktion. Det gröna rummet består av mäktiga träd vid en av entréerna till stadskärnan. Området bör samspela med intilliggande gröna rum och ges en karaktär så att den kompletterar finparkerna i stadskärnan. Kanske kan utformningen ha en miljöpedagogisk prägel och hysa möjligheter till aktiviteter och evenemang? Bebyggs kvarteret Bryggaren bör utformning och innehåll utgöra ett tillskott till parken.

Lillån fyller många viktiga funktioner; den ger identitet förknippad med stadens historia och är samtidigt en biologisk länk mellan den omgivande naturen och de inre delarna av stadskärnan. Längs ån

löper också ett genom stadskärnan korsande gång- och cykelstråk.

Lillåns kvaliteter bör lyftas fram genom att anlägga en långsträckt ”åstrandpromenad”. Även vistelsevärden bör skapas genom anläggande av sittplatser i form av miniparker och bryggor exempelvis i anslutning till trapporna ned mot vattnet. Det är viktigt att beak-

ta tillgängligheten till ån även för människor med rörelsehinder.

För att åns ekologiska värden ska kunna bestå och utvecklas måste ån skuggas. Vegetationen längs ån fyller således en mycket viktig funktion som ska beaktas. Möjligheten att kompensera borttagen vegetation mellan torgen bör undersökas.

Bakgård i Korpen 1

Foto: Patrik Helin

Alströmerska magasinet, byggnadsminne, och museiparken

Foto: Hans Nerstu

”Allépark” längs Norra Strömgatan

Foto: Hans Nerstu

Åtgärderna kan leda till...

Åtgärdsförslag i korthet

Bevara värdefulla byggnader och miljöer

Kulturhistoriskt värdefulla byggnader, gårdar m.m. bör skyddas genom föreskrifter.

Bevara den kulturhistoriska karaktären

Ytterligare utredningar om gårdsmiljöers och offentliga miljöer kulturhistoriska värde behövs. Utformningsprinciper för bevarande av karaktären bör beaktas vid framtida utveckling och byggande.

Underhåll och utveckla

Vid förändringar bör en ändamålsenlig funktion förenas med den historiskt förankrade identiteten. Det är viktigt att alla epoker avspeglas i stadsbilden.

Riktlinjer för utformning

I Projektkatalogen föreslås bland annat olika projekt som bland annat syftar till att öka kvaliteten i stadsrummen och försköna stadsbilden. Råd och Riktlinjer vid gestaltning ges i utformningsprogrammet som utgör bilaga till planen.

Vårda de gröna rummen

Parkernas och Lillåns egenskaper och kvaliteter bör stärkas genom högre kvalitet i detaljutformningen.

Fördelar:

Att Alingsås får en trivsam och attraktiv stadskärna.

Att ökad attraktivitet medför ökad omsättning för handel, annan service, kulturutbud, m.m.

Att viljan att bo kvar i stadskärnan ökar och att fler boende kan attraheras, inte minst bland barnfamiljer som kan bidra till att jämna ut åldersfördelningen.

Att kulturmiljön som värdefull resurs lyfts fram.

Att den historiska läsbarheten bevaras till kommande generationer, att affektionsvärdet består och att man "känner igen sig".

Att de obebyggda kvarter som idag förfular stadsmiljön bebyggs och stadsbildskvaliteten ökar.

Att stadskärnans identitet och kulturhistoriska karaktär förstärks och "helas".

Att en högre kvalitet och omsorg i stadsmiljön bidrar till ökad vilja att vårda och mindre skadegörelse, nedskräpning m.m.

Att Lillåns historiska betydelse lyfts fram och att dess betydelse för stadens innevånare och den biologiska mångfalden säkerställs och utvecklas.

Att möjlighet till andrum i stadskärnan ges.

Att de gröna rummens egenskaper som fri- och lekytor, luftrenare, kulturbärare, dagvattenrenare m.m. kan bestå och utvecklas.

Nackdelar:

Att parkeringsplaster i mindre utsträckning erbjuds i de centrala delarna av stadskärnan till förmån för tillkommande bebyggelse.

Att förändringar i stadskärnan blir kostsamma. Även kostnad för underhåll ökar sannolikt.

Att ökade kostnader medför att förslagen blir svåra att genomföra eller att avkall görs till förmån för kortsiktigare lösningar.

Att konflikt uppstår mellan bevarandeintresset och etablering av verksamheter som kräver ändring av t.ex. en byggnads utformning.

Karta RUM

